

UOT-811.11-112

Səhifə: 113-118

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2023.1.113>

Solmaz Əhmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİL SOSIAL ƏLAQƏ KİMİ MƏDƏNİYYƏTLƏR VƏ SİVİLİZASİYALARARASI MÜNASİBƏTLƏRDƏ

Açar sözlər: *mədəniyyət, sivilizasiya, mental baxışlar, dil*

Key words: *culture, sivilization, mentality, language*

Ключевые слова: *культура, цивилизация, менталитет, язык*

Bəşəriyyət artıq III minilliyə doğru addımlarını atmaqdadır. Onun gələcəyi cəmiyyətin idrak və intellekt səviyyəsindən, mədəniyyət və sivilizasiyadan asılıdır.

Zəka və mental baxışları mədəniyyət formalaşdırır. Hegelin dediyi kimi, dünya xalqlarının müdrikliyinə öyrənilməsinin açarı mədəniyyətin əlindədir. Filosoflar, sosioloqlar, mütəfəkkirlər, kulturoloqlar uzun illərdir ki, mədəniyyət problemləri ilə məşğul olmuş, ona müxtəlif izahlar vermişlər. Mədəniyyət özünün ilk ənənəvi mənasında (latın dillində “culture”) “torpağı şumlamaq”, “əkib becərmək” mənalərini ifadə etmişdir. Sonralar romalı filosof M.T.Siseron bu anlayışı əqli fəaliyyətlə bağlamışdır. İslam dünyasında isə mədəniyyət insanların əxlaq və davranışını, savadını, nitq söyləmək qabiliyyətini ifadə etməklə yanaşı eyni zamanda, səhər salmaq, ticarət qaydalarına riayət etmək, digər xalqlarla ünsiyyət yaratmaq qaydalarını da ifadə edirdi. Orta əsrlərdə islam Şərqi yüksək mədəniyyətli insan dedikdə, onun həm maddi, həm də mənəvi tərəfləri nəzərdə tutulurdu.

XVIII əsr fransız maarifçiləri mədəniyyət deyərək insanların tarixi – siyasi inkişafında zəkanın səviyyəsini nəzərə alırdı. Onlar ədalətə əsaslanan bir ictimai formasiya yaratmaq istəyirdilər. Avropa alimləri mədəniyyət anlayışını ən çox mənəvi həyata aid edirlər, mədəniyyəti əxlaqda, estetikada və etikada, fəlsəfi şüurda araşdırırdılar. Zaman keçdikcə global problemlər, sosial ziddiyyətlər ünsiyyətin bəşəri dəyərini azaltmış, milli mədəniyyətin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Mədəniyyət cəmiyyətin inkişafının səviyyəsi ilə əlaqədar olub ictimai – iqtisadi formasiyaların, millətlərin, xalqların maddi və mənəvi tərəqqisini xarakterizə edir. Məsələn; antik mədəniyyət, şərq mədəniyyəti və s. Cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələri ilə bağlı mədəniyyət formaları da mövcuddur. Məsələn; nitq mədəniyyəti, məişət mədəniyyəti, geyim mədəniyyəti, nəqliyyat mədəniyyəti və s. Mədəniyyətin xüsusiyyətlərindən ən əsası onun ümumbəşəri, humanist və ekspansiv olmasıdır. Mədəniyyət cəmiyyət həyatının bütün sferalarında dərin və fundamental transformasiyalar edən generator funksiyasını yerinə yetirir [1, s.340-346].

XIX əsrin ilk onilliklərində dilin mədəniyyətlə bağlı tərəflərini mifoloji məktəbin təsisçilərindən biri Y.Qrimm araşdırmışdır. Daha sonralar alman alimi V.fon Humboldt da bu məsələyə öz münasibətini bildirmişdir. E.Sepirin fikrincə, mədəniyyət insanın yaşam tərzini səciyyələndirən, praktik bacarıq və ideyalarının sosial ümumiliyidir. Dil xalq mədəniyyətinin vacib hissəsini toplayan ictimai hadisədir. Dil bütün nəsillərin yaratdığı böyük işlər, bütün incəsənətlər içərisində ən kütləvidir. Dil sosial institut, güclü arsenaldır. Sosial davranışın hər bir mədəni stereotipi, hər bir aktı komponent tərkibində kommunikasiyaya daxil olur. E.Sepir qeyd edir ki “dil – ciddi sosiallaşmış mədəniyyətin parçasıdır”.

Mədəniyyət sahəsində olan dəyişikliklər haradasa şüurlu proseslərin nəticəsidir, dil dəyişiklikləri isə şüur və iradə ilə nəzarət olunmayan daha incə psixoloji prosesdir [2, s.19].

Dillər və mədəniyyətlər necə inkişaf edir? Dil və mədəniyyətin inkişafı bir-birindən asılı olmayan proseslərdir. Mədəni dəyişikliklər dil dəyişikliklərindən daha sürətlə baş verir. Məşhur rus dilçisi Q.O.Vinokurun dilçilik konsepsiyasının əsas tezi budur: “Dil insan mədəniyyətinin əsas şərti və məhsuludur”. Bəzən “sivilizasiya” sözünü mədəniyyət termininə sinonim kimi işlədirlər.

Məsələn; türk sivilizasiyası, ərəb sivilizasiyası və s. Mədəniyyət insanın təbiətə, cəmiyyətə, özünün özünə münasibətində yaranır. Dəyişkən və tarixi kateqoriya olan mədəniyyətin inkişafı üçün insan fəaliyyəti əsasdır. Dil və mədəniyyətin geniş əlaqəsi onlar arasında qarşılıqlı təsir münasibəti yaratmışdır. Ədəbi dillərin meydana gəlməsi və formalaşması mədəniyyətlə bağlıdır. Mədəniyyətin yüksək inkişaf səviyyəsində olan xalq öz nitqində və danışq üslubunda daha mücərrəd leksik kateqoriyalardan istifadə edir. Dünya xalqlarının mədəniyyətinə nəzər saldıqda oradakı fərqlər dilə də təsir edir. Məsələn; ingilis mədəniyyətində jestlər nadir hallarda işlədilir. Bu mədəniyyətdə jestlərin məhdudluğu, intensiv olmayan üz ifadəsi düzgün tərbiyənin təzahürüdür. Düz, birbaşa baxış, diqqət və maraq ingilis mədəniyyətinin əsas xüsusiyyətlərindəndir. Jestlərdən istifadə zamanı çox ehtiyatlı olmaq gərəkdir, çünki eyni işarə jesti hər ölkədə müxtəlif mənaya malikdir. Məsələn; amerikalıların “OK” jesti Amerikada “hər şey yaxşıdır” mənasını ifadə edirsə, Fransada “0” (sıfır) bildirir, Yaponiyada isə “pula işarə edir”. Azərbaycanlılar jestlərdən daha çox istifadə edirlər. Məsələn; razılıq əlaməti olaraq başını yuxarıdan aşağıya doğru hərəkət etdirmək, narazılıq əlaməti kimi başını yelləmək, bilmirəm deyəndə çiyinlərini tərpətmək və s. Azərbaycan mədəniyyətində əl jestləri geniş həcmə və rola malik olub, sözlə və sözsüz də müşayiət edilə bilər. Orta şərq ölkələrində uzun müddət əvvəlcədən görüş təyin etmək əhəmiyyətsiz hesab olunduğu halda, amerikalılar üçün bu çox vacibdir, çünki onlar vaxtın dəqiqliyinə və zaman itkisinin olmamasına qarşı çox həssasdırlar. Diplomantik və biznes görüşləri zamanı azərbaycanlılar və amerikalıların ortaq məxrəcə gələ bilmədikləri faktlar çoxdur. Bu mədəniyyətlərarası fərqlərlə əlaqədardır. Latın Amerikasında yaşayan xalqlardan isə bunu gözləmək yersizdir. Onlar öz işlərini tamamlamamış heç bir görüşə tələsmirlər və gecikirlər. İş sövdələşməsi zamanı amerikalılar birbaşa mətləbə keçirlər, belə davranış bizə görə nəzakətsizlikdir. Azərbaycanlılar danışq zamanı əsas məsələyə keçməzdən öncə, ümumi vəziyyətdən danışırlar. Fərqli mədəniyyətlərdən olan insanlarla ünsiyyət qurmaq üçün yalnız onların dillərini deyil, davranışlarını da öyrənmək şərtidir. Həmin ölkənin tarixini, adət – ənənələrini öyrənməklə bərabər qeyri – verbal dilini də bilmək vacibdir. Müasir dünyada beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti, siyasi – iqtisadi deyil, mədəni sahəni də əhatə edir. Beynəlxalq əlaqələr sistemində mədəniyyət amili ölkələr və xalqlar arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi və dünya dövlətləri sırasında layiqli yer tutması üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. B.Uorfun fikrincə, mədəniyyət “insanın üzvü olduğu cəmiyyətdə əldə etdiyi bilik, adət – ənənələr və vərdişlər toplusudur” [3, s.291].

Mədəniyyət uzun müddət eyni ərəzidə birgə yaşayan bir qrup insanların eyni həyat tərzi, davranış, geyim, danışq üslubunu formalaşdırır, nəticədə etnik mədəniyyət yaranır. Hər bir etnosun mədəniyyətinin inkişafı onun anadangəlmə psixoloji xüsusiyyətləri ilə determinasiya olunur və mədəniyyətin dildə əsas elementi kimi onun formalaşmasına təsir edir. Məsələn; Yaponiyada yaş soruşmaq ayıb deyil, amma Avropa və Qərbdə mədəniyyətsizlikdir. Amerikalılar bazarda qiyməti aşağı salmırlar, bu qəbahətdir, ərəb ölkələrində isə qiymət sövdələşməsi aparmaq normal hal kimi qəbul olunur. Meksikalılar tənbdirlər, çox işləməyi sevmirlər, britaniyalılar soyuqqanlıdır, onlar nahar fasiləsində biznes işlərini müzakirə etməyi sevir. İndoneziyada uşağa ad qoyanda körpənin qohumları onun başına toplaşır və əcdadların adlarını sadalayırlar, hansı ad çəkildikdə uşaq qığıldayarsa ona o adı qoyurlar. Fransada kafedə tanıdığı adamlarla salamlanmamış oturmaq olmaz. Pakistanda qaş-gözlə him-cim etmək olmaz, bu təhqirdir. Almanlar çalışqan və tələbkər olurlar. Amerikalılar və kanadalılar digər ölkələrdə səfərdə olduqları zaman onlar otellərdə şirniyyatlar, yeməklər və digər rahatlıqları xoşlayırlar. Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə müraciət formalarının da əhəmiyyəti böyükdür.

Cənub mədəniyyətində “ay” – “nur” mənasını ifadə edir, əgər rusların təfəkküründə “ay” – “zülmet” axirət dünyası ilə assosiasiya yaradırsa, Vyetnam mədəniyyətində saf, pak gənc qızla müqayisə olunur. Sevgililər ay işığında gəzirlər, onlarda müsbət emosiyalar ay ilə bağlıdır. Yapon mədəniyyətində insana adı ilə müraciət etməmək önəmlidir. Ruslarda isə adla müraciət vacibdir. Mədəniyyət hadisəsi olan mənalar özlərini hər hansı bir vasitə ilə reallaşdırırlar. Bu reallaşdırma mədəni şifrələrə işarə olunur. Bunlar – sözlər, simvollar, davranış stereotipləri, müəyyən ayınlar və işarələr ola bilər. Mədəniyyət ideal və maddinin vəhdətidir. Mədəniyyətlərarası ünsiyyət azlıq təşkil edən mədəniyyətlərlə üstün mədəniyyətlər arasındakı ünsiyyətə əsaslanır və ikidillilik, iki

mədəniyyətlilik məsələləri ilə bağlıdır. Cəmiyyət müxtəlif mədəniyyətləri və dildən istifadə üsullarını birləşdirmək və uyğunlaşdırmaq üçün dil resurslarına və sosial strategiyalara malik olmalıdır. Dillərarası və mədəniyyətlərarası əlaqələr mədəniyyətlərin oxşarlığına gətirib çıxarır [4, s.211].

İnsan, onun birliyinə etnik və milli xarakter verən, onun dilinin və davranışının, həyat tərzinin, inanclarının və mənəvi dəyərlərinin məcmusu kimi mədəniyyəti yaradır. Mədəniyyət isə insanın və onun daxil olduğu toplumun özgürlüyünü digər etnoslardan fərqli spesifik şəxsiyyətinin yaradıcısı rolunda çıxış edir. Mədəniyyət etnos, şəxsiyyət və cəmiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsində böyük rol oynayır. İctimai – tarixi və coğrafi amillər mədəniyyətin inkişafına böyük təsir göstərir. Mədəniyyətin formalaşmasında dilin rolu inkaredilməzdir. İnanclar müxtəlif mədəniyyətli etnosların arasında körpü rolunu oynayaraq yayılma arealına uyğun bir şəkildə ümumi mədəniyyətin formalaşmasına səbəb olur. Bu zaman mədəniyyət etnik siyasi təşəkkül formalarına təsir edir, etnosları bir araya gətirərək subetnoslara çevirir. Bu halda mədəniyyət subetnosları bir birinə bağlayan ortaq dəyərlər və ideologiyalar rolunda çıxış edir. Məsələn, hazırda Avropa dövlətlərinin könüllü olaraq birləşməsinə söykənən Avropa Dövlətləri birliyi adlı formalaşmaqda olan yeni siyasi təşəkkül öz ideoloji əsaslarını Avropasentriüm – xristianlığa aid olan inanc və ənənələrə söykənən müasir qərb mədəniyyətindən alır, yaxud Osmanlı dövründə imperiya içərisində yaşayan etnosları və toplumları hakim superetnosla bağlayan dəyər islam dini inancı əsasında formalaşmış ortaq islam mədəniyyəti olmuşdur. XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində formalaşmış bu superetnoslar millətə çevrildilər və milli mədəniyyətlərini formalaşdırdılar. Milli mədəniyyətlər də öz növbəsində mental görüşləri formalaşdıraraq milli dilləri yaratdı. Mədəniyyət xalqın ruhunun xarici təzahürüdür. Mədəniyyətin millətlərdə yaratdığı ruh insan psixikasının şüuraltı dərinliklərində yaşayır. Mədəniyyətşünaslıq elmində bu ruh mentallıq adlanır. Mental baxış insanın mədəniyyəti, sosial mühitin ənənələri əsasında formalaşır. Ümumbəşəri dəyərləri birləşdirərək dünyanın qloballaşmasına can atan dövlətlər öz siyasi məqsədlərinə nail olmaq üçün sivilizasiyalararası dialoqlar yaradırlar. Bu baxımdan sivilizasiyanı dünya inkişafının bütövlüyü, mədəniyyətin vəhdəti kimi xarakterizə edirlər. Sosioloqlar sivilizasiyanı inkişaf etmiş mədəniyyətlər adlandırırdılar. Sivilizasiya geniş sosial məkana malik olan regionları və gitələri əhatə edən qlobal miqyaslı hadisə olduğu halda, mədəniyyət, fərdi, unikal və etnososial xarakter daşıyır. Eyni bir sivilizasiya müxtəlif mədəniyyətlər yaradır. Məsələn; müasir Avropa sivilizasiyası fransız, alman, ingilis, italyan mədəniyyətini, Şərq sivilizasiyası isə ərəb, yapon, türk, fars mədəniyyətini özündə birləşdirir. Mədəniyyət dəyər və ənənələrdən ibarət sabit bir həyat yaradırsa, sivilizasiya urbanik prosesləri birləşdirir. Bu urbanik proseslərin nəticəsində cəmiyyət deqredasiyaya uğrayır. Son illərdə qərbin “Renesans” və “maarifçilik” nəzəriyyələri siyasi fəlsəfəyə çevrilmiş və inanclara söykənməyən, bəşəri olmayan dəyərlərə meyil etmişdir. Məsələn; manyaklıq psixologiyası yaradan kinofilmlər, rok-pop adlı musiqi növləri, insanları şəhvani hisslərə təhdid edən xüsusi kultür növü yaranmışdır, bu da ailə bağlarının dağılmasına, insanların valideynlərini tərks etməsinə və boşanma hallarının çoxalmasına səbəb olmuşdur. Müasir texniki sivilizasiya nəticəsində sosial sistemlər və ətraf mühit arasında yaranan ziddiyyətlər qlobal problemlər yaratmaqdadır. Belə olan şəraitdə fikrimizcə, Qərb – Şərq mədəniyyətinin sintezi olan Azərbaycan mədəniyyəti bu “vəhşi mədəniyyətdən” qorunmağı, inanc və ənənələrə söykənməklə, yeni mədəniyyət konsepsiyası işləyib hazırlamalıdır.

Ünsiyyət vasitələri sayılan televizor, film, kompüter, radio, qəzet, sosial şəbəkələr mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə mühüm rol oynayır. Bütün xalqların mədəniyyəti ümumbəşəri mədəniyyətin tərkib hissəsidir. Əgər hər hansı bir insan digər mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə öz mədəniyyət nümayəndələrindən daha çox ünsiyyət qurursa, o zaman mədəniyyətlər arasındakı əlaqələr də artar [5, s.51-54].

İnsanın formalaşmasında cəmiyyətin mənəvi həyatının və mədəniyyətin rolu böyükdür. Cəmiyyətdə mədəniyyətin gələcək inkişafı meyilləri həddindən artıq mürəkkəb və ziddiyyətlidir, çünki bütün cəmiyyət üçün xarakterik olan proseslər bu sahədə baş verir. İnsanların tərbiyəsində mədəniyyətlərin roluna birtərəfli yanaşmalar olmuş, tərbiyə sahəsi əsasən sırf ideoloji – siyasi fəaliyyət meydanı hesab olunmuşdur. Məlumdur ki, mədəniyyəti yaradan sosial subyektlərin

fəaliyyətinə nəzarət etməyi imkan verən normalar sistemi mədəniyyətin əsasını təşkil edir. Hüquqi və əxlaqi normalar oxşar mənəvi anlayışları, dəyərləri, əxlaq prinsiplərini formalaşdırır.

Cəmiyyətin mənəvi həyatının təkmilləşməsi şəxsiyyətin qabiliyyətini aşkara çıxarır, onun mənəvi aləmi zənginləşir, dünyagörüşü, intellektual səviyyəsi inkişaf edir və humanist məzmununa səbəb olur.

Mədəniyyət və sivilizasiyanı izah edən L.Vitqenştayna görə “işsizlik” “avaracılıq” ümumiyyətlə darıxmaq üçün şərait yaradır. Primitiv təfəkkürlü adam üçün xeyli iş, məşğuliyyət vardır. Ona görə də belə insanlar üçün fəlsəfə ilə məşğul olmağa – bilik nədir sualını axtarmağa heç bir ehtiyac yoxdur. Primitiv insan heç ağına da gətirmir ki, biliyin nəzəri konstruksiyasını yaratmağa ehtiyac var, çünki belə bir işdən o faydalı o heçnə gözləmir [6, s.29].

Platondan üzü bəri naturalistlər, antropoloqlar, kulturfilosoflar belə hesab edirlər ki, tənəzzül hər cür mədəni inkişafın nəticəsidir. Hər cür inkişaf xəstəlikdir; onlar mədəniyyəti, sivilizasiyanı xəstəlik hesab edirlər. Başlanğıcda hər şey özünün təbii halında olur, zaman keçdikcə, inkişaf baş verdikcə “xəstəlik” xroniki hal alır [7, s.137].

Mədəniyyətin tədqiqində avstriyalı psixiatr – həkim Z.Freyd “Totem və tabu” adlı kitabında özünün kulturoloji baxışlarını ifadə etmişdir. Freyde görə insanın uşaqlıq dövrü bəşər mədəniyyətinin təşəkkül prosesinin keçdiyi eyni inkişaf mərhələlərindən keçir. Mürəkkəb uşaqlıq dünyası yeniyetməlik dövrünün inkişafı ilə əlaqədardır. O, (Freyd) “ibtidai – icma xalqlarının psixologiyası” ilə “nevrozlar” arasında müqayisə apararaq belə qənaətə gəlmişdir ki, ibtidai icma xalqların psixoloji vəziyyəti daha sağlamdır [8, s.8].

Polyak alimi B.Malinovski “mədəniyyət ” anlayışını birmənalı qəbul etmir. İnsan öz bioloji tələbatlarını təmin etmək üçün yemək əldə edir, mənzil tikir, təbii mühiti dəyişdirərək ikinci süni təbiəti yaradır və bu mədəniyyətdir. O özünün “Mədəniyyətin elmi nəzəriyyəsi” adlı kitabında, mədəniyyətin mahiyyəti və onun dərk olunma metodları haqqında baxışlarını ifadə etmişdir. Bu konsepsiyanın təməlini tələbatlar nəzəriyyəsi təşkil edir. Mədəniyyət - əsas və törəmə tələbatların cavab toplusundan ibarətdir. İnsan mədəniyyət vasitəsi ilə qarşıda duran konkret və spesifik vəzifələri həll edir [9, s.34].

Amerika politoloqu S.Xantiqton mədəniyyət və sivilizasiyalar arasında müxtəlifliyin böyük olması və uzun müddət belə olaraq qalması fikrini müdafiə etmişdir. Onun fikrincə, sivilizasiyalar öz tarixinə , mədəni ənənələrinə və ən başlıcası isə dinlərinə görə, bir birinə oxşamırlar. Müxtəlif sivilizasiyalar – mədəniyyətinə mənsub olan insanların bütövlükdə dünya, azadlıq, inkişaf modelləri, allah, fərd və biliklər arasındakı münasibətlər haqqında baxışları fərqlidir. S.Xantiqtonun mədəniyyətlərarası müxtəlifliyin ideoloji və siyasi rəngarənglikdən daha fundamental olması haqqındakı müddəası ümumkulturoloji konsepsiyanın əsasını təşkil edir [10, s.38].

Ümumilikdə mədəniyyət nəzəriyyəsi öz tarixi köklərinə görə Qədim Yunanıstana qədər gedib çıxan bir təlim olsa da o, yalnız XIX əsrdə əhatəli şəkildə ortaya çıxmışdır. Mədəniyyətin öyrənilməsinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir: insan nəslinin birliyi və mədəni inkişafın eyniyyəti ideyası; inkişafın sadədən – mürəkkəbə doğru bir istiqamətliyi; inkişafın pilləli xarakterinin bütün cəmiyyətlər üçün məcburiliyi; ictimai tərəqqi və tarixi optimizm ideyası; mədəniyyətin gələcək maarifləndirici rəşadətçi inkişaf ideyası. Onun əsas nümayəndələri Britaniyada – H.Spenser, E.Taylor, ABŞ -da – L.Q.Morqan olmuşdur.

İngilis mütəfəkkiri E.Taylor (1832–1917) öz yaradıcılığında ənənəvi mədəniyyətin öyrənilməsinə geniş yer ayırmışdır. Onun “Bəşəriyyətin qədim tarixi mərhələsinin tədqiqi” adlı ilk elmi əsəri 1865-ci ildə nəşr olunmuşdur. Müəllif həmin əsərində mədəniyyətin barbarlıq zamanından müasir sivilizasiyaya qədər tədrici inkişafı ideyasını müdafiə etmiş və eyni zamanda ayrı – ayrı xalqların mədəniyyətlərindəki müxtəlifliyi onların qeyri – bərabər inkişaf prosesi ilə əlaqələndirmişdir [11, s.7-8].

Mədəniyyətin təkamül təlimi ingilis filosofu, bioloqu, psixoloq və sosioloqu H.Spenserin “Sosiologiyanın əsasları” (1876-1896) adlı fundamental elmi əsərində ifadə olunmuşdur. O, bütün yer kürəsində vəhşi və sivilizasiyalı tayfaların təmsil olunduğu cəmiyyətin müxtəlif forma və pillələrinə müvafiq bir formalı inkişafın əleyhinə idi [12, s.10].

Mədəniyyət insanın məkan və zamanda mövcudluğunun səciyyəvi formasıdır, insanın vərdiş və bacarıqlarıdır. Demək, insanın mədəni fəaliyyəti onun özünü doğrultma üsulu deməkdir. Mədəniyyət cəmiyyətlə bərabər qüvvədədir, yəni mədəniyyətin öyrənilməsi cəmiyyətin öyrənilməsi deməkdir. Sosioloqlara görə mədəniyyət insan fenomenidir, onun açarını insanın təfəkkür fəaliyyətində və dünyagörüşündə araşdırmaq lazımdır. Mədəniyyət anlayışına lüğətlərdə müxtəlif şəkildə izahlar verilir. Mədəniyyət ictimai və mənəvi həyatda insanın əldə etdiyi nailiyyətlərin məcmusu, zehni fəaliyyəti, inkişaf səviyyəsi, savadlılıq, elmilik, bilikli olmaq, mədəni adamın tələblərinə uyğun olan həyat şəraitinin məcmusu kimi qeyd olunur.

Son olaraq sivilisasiyanı mədəniyyətin sinonimi kimi götürmək doğru olmazdı. Mədəniyyət formaca milli, məzmunca beynəlmiləl ümumbəşəri xarakter daşıyır. Hər bir milli mədəniyyət ümumdünya mədəniyyətini zənginləşdirir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, milli mədəniyyəti qədim və yüksək olan xalq başqa bir xalq tərəfindən istilaya məruz qaldıqda, onun mədəniyyəti nəinki assimilyasiyaya uğramır, əksinə əsarət altına alan xalqa öz mədəniyyətini qəbul etdirir. Mədəniyyəti və dili təkmilləşmiş xalqlar, başqa xalqlara daha tez təsir göstərə bilirlər. Məsələn; XVIII əsrdə Avropada fransız dilində danışan və fransız mədəniyyətinə yiyələnən adamlara xüsusi hörmətlə yanaşırdılar. Mədəniyyət həm də tarixən keçici xarakter daşıyır, müəyyən insan birliklərinə xas olan mədəniyyət ünsürləri dəyişməz qalmır, obyektiv və subyektiv amillərin təsiri altında deformasiyaya uğrayır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Fəlsəfə. Bakı, Azərneşr, 1997, 374 səh.
2. Сепир Э. Язык. Москва, 1934 .
3. Veysəlli F.Y.Dil, Bakı, 2007, 291 səh.
4. Fikrət Cahangirov. Dil və mədəniyyət, Elm və təhsil, Bakı, 2014, 211səh.
5. Türk Eli. Elmi ictimai ideoloji jurnal. Dekabr 2010 №10 , www.uluturk.info.
6. Витгенштейн Л. Логико- философский трактат, М.1958.
7. F.İsmayılov. Dilin metafizikası, Bakı, 2002, 543 s.
8. Z.Freyd “Totem və tabu”. 1913.
9. Малиновский Б. Смерть и реинтеграция группы//Религия и общество христоматия по социологии религии М.1944.
10. Хангтингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. 1994, № 1.
11. E.Taylor. Vəşəriyyətin qədim tarixi mərhələsinin tədqiqi, 1865.
12. Г.Спенсер. Основы социологии., 1876-1896.

Солмаз Ахмедова

Язык как социальный институт в контексте межкультурных и межцивилизационных связей.

Резюме

Статья посвящена исследованию языка и культуры в цивилизационной пространстве. Такие рассматривается влияние глобальных проблем в обществе не культурное развитие, а такие роль языка и культуры в формировании, человеке и влияние на индивидуальное и общественное сознания.

Solmaz Ahmadova

*Language as a social institution in the context of intercultural
and inter civilizational relations*

Summary

The article deals with the study of language and culture in the civilizational space it also considers the impact of the global issues and conflicts on the cultural development, as well as the role of language and culture in the formation of a person and their influence on the individual and public consciousness.

Çapa tövsiyə edən:

Azərbaycan Dillər Universiteti

Rəyçilər:

*professor A.Babayev
dosent Qətibə Quliyeva*